

Förväntningar på äventyr, mystik och manliga dåd

Om grusade förhoppningar bland svenska främlingslegionärer ca 1890–1960

Tomas Nilson, fil.dr i historia

År 1928 skrev den unge finlandssvensken Bertel Kurten dessa rader. De reflekterar en tidigare sinnesstämning hos honom:

Äventyr – se där allt vad jag åstundade! Jag hungrade efter krigiska bragder, efter vilda västerns romantiska äventyr, jag hungrade efter att få se nya länder och nya människor. Jag ville stiga ombord på första bästa skepp och segla åstad kanske till Västindien, kanske till Kina, kanske till Söderhavsöarna – där skulle jag måhända finna tillfredsställelse för min ungdomliga och oöverbärliga äventyrslystnad

Med facit i hand klingar Kurtens ord ihåligt. Vi vet att Kurten aldrig kom till Västindien eller Söderhavsöarna, inte ens till Kina. Han fick istället nöja sig med Nordafrika och ett femårigt kontrakt med Franska Främlingslegionen – ett äventyr som så när hade kostat honom livet, och ett som han bittert ångrade eftersom hans förväntningar så markant krockade med den verklighet som Främlingslegionen utgjorde.

Kurten, som var legionär i mitten på 1920-talet, är dock bara en i raden av svenskar som av någon anledning har valt att värva sig i Främlingslegionen. Han tillhör emellertid den minoritet av dessa som har satt sina upplevelser på pränt. Sammanlagd finns ungefär ett 25-tal dylika framställningar, som ungefärligen behandlar upplevelser i Legionen gjorda under tidsperioden ungefär 1890 till 1960. De håller varierande kvalitet, både ur en litterär synvinkel och ur strikt källmässigt hänseende.

En läsning av berättelserna avslöjar vissa gemensamma teman. Den frekvens med vilken de upprepas ger oss en förståelse av den vikt de tillmättes av de enskilda legionärerna. Det vanligast återkommande temat är utan

tvekan varianter på det som Kurten upplevde – grusade förhoppningar och efterföljande ånger över att ha kastat bort fem år av sitt liv.

Syftet med framställningen nedan är begränsad, nämligen att närmare undersöka det ovannämnda temat. Vi skall därför utifrån ett antal svenska främlingslegionärers berättelser beskriva och analysera (1) motiven för värvningen, (2) de förväntningar på äventyr och spänning som legionärerna ger uttryck för samt (3) de personliga konsekvenserna av enrulleringen i legionen.

Motiven

De motiv som anges som skäl för att värva sig kan grovt delas upp i tre teman: *bondfångeri*, *att söka äventyret* samt *att starta på nytt*. Dessa tre teman glider dock ofta in i varandra, de överlappar och samverkar, och gör det därför svårt att tydligt ange den enskildes motiv för sin värvning.

Motiven kan även tolkas i de engelska termerna *pull* och *push*. När någon beslutar sig för att exempelvis företa en resa finns vanligtvis två orsaker till detta – någonting som drar och lockar (*pull*) eller någonting som stöter bort (*push*). Att olika pull- respektive pushfaktorer samverkar är mycket vanligt.

Bondfångeri

Ett tema som är tydligast i de tidigaste berättelserna har ett element av institutionaliserat bondfångeri i sig, det vill säga att under falska förespeglingar, och av speciella agenter, luras att värva sig i legionen.

Torsten Nilsson berättar om hur det gick till när han enrullerade sig som legionär åren alldeles efter första världskrigets slut. Nilsson hade rest runt i Europa några månader med avsikt att praktiskt lära sig hotellyrket och utländska språk. Då han tillsammans med en tysk bekant satt på en restaurang i den franska staden Nancy tilltalades de av en ”äldre, välklädd herre”, som ihärdigt började diskutera de goda framtidsutsikter som ett kontrakt med Främlingslegionen skulle innebära. Nilssons kamrat varnade dock honom för mannens avsikter och identifierade honom som en så kallad ”slavjägare”, vars uppgift det var att förmå intet ont anande utlänningar att värva sig. Enligt kamraten var det förvånansvärt lätt hur en ”arbetslös utlänning – i synnerhet om han befinner sig utan existensmedel –

faller offer för dessa samvetslösa skurkars locktoner”. Dessutom underlättades agenternas verksamhet av att när en ”utlänning söker arbete och intet sådant finns att få, han alltid blir tillrättad att gå till legionen. (...) Att avråda någon från ett sådant steg skulle aldrig falla någon fransman in”.

Det var dock inte agenten som slutligen fick Nilsson och hans kamrat att låta värva sig. Istället var det franska gendarmer som lyckades övertala båda att ta värvning. Efter en natt i fängelse för lösdriveri var de redo att skriva på kontraktet. Beslutet underlättades av att reskassan vid det här laget var slut.

Ett annat lämpligt offer för värvaragenterna var Widar Swahn. På våren 1921 befann han sig i Paris. Pengarna var tillfälligt slut. Trots det var läget inte förtvivlat – enligt Swahn själv handlade det bara om ”en smula otur”, vilken snart skulle vända bara han hittade ett arbete. Oaktat detta nappade han på propåer från en av de många värvare som tjänade pengar på att förmå utlänningar, främst de som hade det ekonomiskt kärvt, att enrollera sig i legionen. De framtidsutsikter som målades upp för Swahn innebar att de tre kontrakterade åren i Nordafrikas ”välsignade klimat” senare skulle leda till en säker och välavlönad civil befattning i Frankrike. En sådan framtid kunde inte Swahn tacka nej till. Eskorterad av den franske värvaren till legionens centrala värvningsbyrå i Paris vid Rue S:t Dominique skrevs kontraktet under och Swahn fick ut 10 francs och en militärbiljett till Marseille. En orsak till att de blå dunsterna gick hem så smärtfritt uppger Swahn själv var hans totala okunskap om legionen.

Pushfaktorer – brist på pengar och arbetslöshet, indirekta hot om fängelse – tycks utgöra grunden för Nilssons beslut. Då det gäller Swahn syns däremot den avgörande faktorn vara av pullkaraktär – (falska) löften om ett gott liv i form av god betalning och goda framtidsutsikter var det som fick honom att skriva på kontraktet.

Att söka äventyret

Edvard Stjernström, legionär under 1890-talet, beskriver vilka motiv han hade för sin enrollering – han säger att ”otur och motgångar ingåfvo mig beslutet att i främmande land söka mig en existens”. Efter sex veckor i Paris utan att ha lyckats hitta anställning började reskassan att krympa oroväckande fort. Stjernström beslöt då att söka lyckan i Främlingslegionen. Hans

beslut syns ha varit förvånansvärt rationellt. Å ena sidan fanns farhågor om att det som han läst om legionen skulle vara sant – att den till största delen skulle bestå av ”äventyrare och förrymda brottslingar, vilka genom den strängaste disciplin måste hållas i styr”. Å andra sidan kunde Stjernström inte låta bli att lockas av ”det fria krigarlivet i Afrika”, över vilket det vilade ”ett visst romantiskt skimmer, som lockade min äventyrlusta”.

Detta är också sant om sjömannen Harry Forsbergs val. Efter ett krogbesök i Marseille 1936 blir han drogad och rånad – han mister både pengar och kläder och står helt barskrapad. När han sedan träffar en tysk som han en gång seglat ihop med låter han sig övertalas att också värva sig till legionen:

Jag var (...) led på sjömanslivet, det hade inte längre något nytt att erbjuda mig. Allt jag ägde nitton år efter födseln var byxor, skjorta och strumpor. Jag hade ingenting att förlora. Passade inte legionen kunde jag alltid rymma.

Att äventyr lockade var också en orsak till beslutet. Precis som i Stjernströms fall 40 år tidigare är Forsbergs klarsynthet vad gäller sitt beslut mycket tydlig:

Jag hade haft en kamrat till sjöss som varit legionär, och han hade berättat om sina erfarenheter. Därför hade jag inga romantiska griller om legionen. Men man kan inte förstå hur legionärlivet är förrän man själv upplevt det. Vi var unga och starka och vinet bidrog till att göra oss till sådana kraftkarlar att vi ansåg oss kunna klara vad som helst.

I Stjernströms och Forsbergs beslut att värva sig samverkar push- och pullfaktorer tydligt. Omständigheterna hade gjort att bägge, åtminstone tillfälligtvis, befann sig i ett kristillstånd och därför sökte förbättra den egna situationen – någonting fick dem att låta sig värvas. Samtidigt säger båda att legionen lockade – förväntningar på äventyr i främmande länder drog och influerade på beslutet.

Den tidigare nämnda Bertel Kurten är en av få berättare där sökande efter äventyr och spänning framstår som enda skäl till enrolleringen i legionen. Efter att ha deltagit på den vita sidan i det finländska inbördeskriget

och därefter tjänstgjort vid frikåreerna i Ingermanland och i Karelen började den civila vardagen i Helsingfors att kännas mer och mer instängd och tråkig. När Kurten av en bekant, som senare visade sig vara värvaragent, får rådet att värva sig i den Franska Främlingslegionen ser Kurten genast detta som lösningen på sin tilltagande rastlöshet. Han beslutar att lyda sin bekants uppmaning. Efter en i sig äventyrlig färd som eldare på en lastångare anlände Kurten till den franska hamnstaden Rouen. Med hjälp av stadens gendarmer, som blev mycket tjänstvilliga när de fick reda på hans ärende (jämför vad Nilsson sade ovan), kom han via tåg till Paris och skrev där på kontraktet med legionen.

Kurtens beslut vägledades hela tiden av pullmekanismer – det var äventyr och spänning han sökte, med en nästan desperat beslutsamhet kan tilläggas. Då hans besättningskamrater på ångaren fick reda på hans intentioner försökte de avråda honom men ingenting kunde få honom att ändra sina planer – ”[m]itt beslut skulle stå fast, hända vad som hända ville. Jag var beredd att gå mitt öde till mötes, vore jag också tvungen att se döden i vitögat”.

Att starta på nytt

Det kanske mest romantiska motivet till att värva sig i legionen innebar att komma bort från ett brustet hjärta, att glömma en sviken kärlek. Mindre glamoröst men inte desto mindre ett lika giltigt skäl var att gömma sig för hemlandets (polis)myndigheter. Men även mer jordnära motiv, som att undslippa arbetslöshet, passar in här.

Curth Samuelssons motiv för att värva sig har till stor del att göra med kärlek – julen 1955 satt han på en bar i Paris och drack Pernod efter Pernod – ”[j]ag drack för att döva mitt minne, för att glömma mitt vackra hem och den rara fästmö jag en gång hade haft”. Efter ett möte med en värvare beslutar sig Samuelsson för att det legionen kunde erbjuda var det bästa sättet att glömma.

Ett närliggande skäl för sin enrollering anför Bengt Korch. När han i början av 1950-talet valde att värva sig i legionen var det främsta orsaken att han sökte få rätsida på sitt liv efter ett havererat äktenskap. Den före detta hustrun var kvar i USA tillsammans med deras gemensamma barn. Efter ett nattligt samtal med två tyska legionärer på en bar i Marseille, där

öl efter öl konsumerades, blev Korch mer och mer övertygad att ”Främlingslegionen skulle betyda min nya start här i livet”.

Gösta Jönsson tillhörde en grupp av tre svenska underbefäl, som 1929 värvade sig till legionen. Anledningen var hotande arbetslöshet. Konsekvenserna av 1925 års försvarsbeslut var ett stort antal indragna regementen – ”[h]ellre än att vänta i arbetslöshetsköer och låta det lilla under militärtiden sparade kapitalet rinna bort, valde vi att fortsätta det yrke vi lärt oss, soldatens”.

Jönssons och hans kamraters beslut var väl genomtänkt, och i stor mån rationellt med tanke på deras tidigare yrken. De kände väl till innehållet i kontraktet, inkluderat de usla lönevillkoren och möjligheterna att tjänstgöra i de ur medicinskt hänseende mindre hälsosamma besittningarna i Syrien och franska Indokina.

Tydligt är att främst pushfaktorer inverkar i fallen ovan – önskan att starta på nytt, vare sig det gäller att komma bort från havererade kärleksrelationer eller hotande arbetslöshet hade ett avgörande inflytande på valet att värva sig.

Förväntningar

Förväntningarna på livet i legionen såsom de beskrivs i berättelserna, även om de är knapphändiga och till stor del måste sökas under textens yta, cirkulerade främst kring möjligheten att få uppleva den mystiska Orienten på nära håll eller chanser till att utföra krigiska/manliga dåd.

Ett utmärkande drag i västerlandets beskrivning av Orienten – den konstruktion som Edward Said har benämnt orientalism – tar fasta på kvinnlig sexualitet. Den infödda kvinnan blir i européns ögon eftersträvsvärd, oåtkomlig som hon är, dold bakom den föreskrivna slöjan eller förpassad bakom stängda haremsdörrar, fiktiva eller riktiga.

Fantasier om romantiska möten med ”svartögda arabtärnor” var alltså någonting som ingick i den rådande orientalismdiskursen. Även om inga direkta uttalanden i denna riktning finns i berättelserna, anas ändå ett stort intresse för de infödda kvinnorna man möter – de snabba ögonkast och de trevande försök till kontakt som görs, och som senare beskrivs, är helt enkelt uttryck för att legionärerna hade en sådan förtrogenhet med orientalismens olika delar att dylika förväntningar inte ens behövde artikuleras.

Kunt Häll var legionär på 1930-talet. Efter fyra dagars resa genom öknen närmar sig Häll och hans avdelning Marrakech. Häll beskriver scenen på ett sätt som tyder på mycket god kännedom om vad som kan (eller åtminstone bör) vänta när de anländer: ”plötsligt en oas som var så stor, så grön, så fantastisk att vi nog kände oss som upptäcktsresanden som helt apropå funnit ett paradisiskt eldorado bland öknens likformade sanddyner. Detta var något som tilltalade oss unga och oerfarna legionärer”.

Krigiska äventyr med chans att utmärka sig som manlig, kan liksom de förväntningar förknippade med orientalism, ses som ingående i en tankefigur, vilken kretsade kring kriget som manlig verksamhet, och där ett distinkt krigarideal ingick. Att få pröva sin maskulinitet i den hypermanlig miljö som Främlingslegionen utgjorde, var ur ett sådant perspektiv något att sträva efter.

Att ett sådant mål kunde nås via Främlingslegionen förutsattes helt enkelt – detta var ju en så grundläggande del av krigarlivet att det inte ens behövde uttalas. Symptomatiskt för detta är Sture Ronnös beskrivning av värvarbyrån i Paris. På väggarna satt affischer som propagerade för de olika truppslagen: flygvapnets pryddes av ett modernt flygplan, vars eleganta manövrer beundras av en djupt imponerad folkmassa; flottans affisch talade om att en energisk ung man kan nå långt; kolonialarméns porträtterade ”unga sprättigt klädda soldater med gossansikten” och budskap att värningspremien var 6 000 francs för tre år. Främlingslegionens däremot, visade bara en bild av en legionär med den vita kepin och orden Légion Etrangère.

I förhoppningar om äventyr, som flera av berättarna angav som skäl till att låta värva sig, ingick krigiska dåd som en viktig del – exempelvis det ”fria krigarlivet i Afrika” som Stjernström pratade om.

Den krassa verkligheten

De nyblivna legionärerna upptäckte snart att de förväntningar de hade haft på legionen inte alls uppfylldes – istället för att utmärka sig i heroiska strider med lokalbefolkningen användes de till stor del som dåligt betalda slavarbetare, sysselsatta med att bygga vägar och att anlägga militärposteringar. Disciplinen var järnhård och straffen drakoniska, föraktet för den enskilda legionärens liv stort.

Orienten visade sig heller inte uppfylla förväntningar på mystik och äventyr. Istället fann man hetta, smuts och en befolkning som hyste stort hat mot legionärerna.

Nedan skall några exempel på möten med verkligheten ges. De är uppdelade i två avdelningar: mötet med legionen respektive mötet med Orienten.

Mötet med legionen

De outtalade förväntningarna på livet i legionen slogs snabbt i kras. Det går att se ett tydligt mönster i desillusionens framskridande. Det första temat är mötet med de andra legionärerna. Dessa beskrivs generellt i negativa ordalag: Stjernström omtalar dem som ”en trupp af det mest bizarra utseende”, och han kunde inte ”undertrycka en rysning när jag tänkte på att dessa män voro mina blifvande kamrater”. Även Swahn använder liknande ordalag – rummet var ”fullt med män av olika åldrar och raser. Det var svarta och gula, vita, röda och bruna, representanter för jordens raser, språk och nationer, de flesta synbarligen män ur samhällets allra understa skikt”. Så fortsätter skildringarna.

Det andra temat som går stick i stäv med ett förväntat beteende är den stenhårda disciplin som användes. Fullkomligt drakoniska straff utdelades för småsaker. Edgar P Andersson, som blivit bestulen på en skjorta, dömdes för det till ett års straffarbete i legionens mest beryktade fängelse. För att undvika dylika bestraffningar utvecklades ett system som alla tycks ha accepterat – om man blivit bestulen stal man snabbt motsvarande sak från någon annan, som i sin tur tvingades att stjäla från en tredje. Så fortsatte det tills någon inte var tillräckligt snabb och ertappades. Effekten av ett sådant straffsystem var att ”fixaren” etablerades som dominerande typ, en person som inte skydde några medel för att undslippa bestraffning.

Ett tredje tema utgörs av den omänskliga behandling som legionärerna utsattes för av befäl och underbefäl – ”[v]i behandlades formligen som kreatur och alla de som klagade blevo straffade” skriver Kurten. Ofta användes legionärerna som dåligt betald arbetskraft – de byggde vägar, drog telefonledningar och bröt sten. Detta skedde i ur och skur och uppskattades inte, främst av den anledningen att man ansåg sig vara värvad för att slåss, inte att utföra grovarbete.

Tristessen var ytterligare en orsak till att tiden i Legionen inte blev som förväntat. Kommenderingar till ensliga posteringar var fruktade – de kunde i värsta fall leda till kollektiv ”cafard”, ökengalenskap. Forsberg berättar om en vistelse i Kaspas Tadla, som användes som förvaring för de som dömts till straffarbete: ”[e]nformigheten (...) gick oss så på nerverna att vi fräste åt varann som arga kattor vid minsta anledning, och fanns det ingen anledning muckade vi gräl av bara ledsnad”.

Detta sammantaget ledde ofrånkomligt till tankar på flykt. Flykttemat är konstant och fyller hela kapitel i berättelserna. Samtliga av berättarna (utom en) försökte någon gång att fly, många gjorde flera försök. Åtminstone Nilsson lyckades, därav den något ironiska titeln på hans skildring, *Främlingslegionär i tre och ett halvt år*.

Mötet med Orienten

Den ordinarie vägen till Nordafrika för legionärrekryterna gick med båt från Marseille till hamnstaden Oran i Algeriet. Det första som nämns om ankomsten till Nordafrika är klimatet som beskrivs målande av Sture Ronnö. Denne var tvungen att under den varmaste tiden på dagen marschera till förläggningen, vilken låg utanför staden – enligt Ronnö ”kostade (det) oss några liter svett att komma dit. Vi var klädda för Europas klimat och tycktes ha hamnat i en bastu. Luften var kvalmig och från den molnfria himlen strålade solen fräsande het. Svetten porlade om oss”.

Själva Oran var den första nordafrikanska stad de nya legionärerna ankom till, och också första gången den verkliga Orienten kunde närmare skärskådas.

Gösta Jönssons skildring av Oran/Orienten tar fasta på skillnaden mellan den välordnade europeiska staden och den del som beboddes av araberna. Den sistnämnda karaktäriserades av ett utbrett armod: av tiggare överallt, barn som lekte i rännstenen bland spyflugor och stinkande avfall. Denna kontrast förstummade Jönsson. Även Ronnö, som anlände ett par år senare än Jönsson, beskriver den arabiska stadsdelen som smutsig och illaluktande, gränderna var trånga och husen fallfärdiga.

När sedan det omkringliggande landskapet textualiseras domineras det av iakttagelser av gradvis förvandling: en övergång från civilisation till vildmark. Så beskriver exempelvis Jönsson tågresan från Oran till legionens

huvudort, Sidi-bel-Abbes, som låg längre inåt landet. Jönsson uppfattar den som en gradvis rörelse från välskötta åkrar och trädgårdar till karg öken. Redan på 1890-talet hade Stjernström omtalat samma förvandling – han säger att under resan följer först ”vinfält på vinfält, omväxlande med en och annan olivlund, och till sist ila vi öfver en sandslätt, som aldrig tycktes vilja taga slut”.

Det första mötet med Orientens innevånare beskrivs på många sätt – av Ronnö som företrädare för något trögrikligt, av Jönsson med medlidande över deras nöd, medan Kurten, Forsberg och Häll istället poängterar deras hat.

Sture Ronnös kommentar angående sitt första möte med den arabiska befolkningen tar fasta på det till synes statiska hos dem – att kläderna som männen bar var desamma som på Mohammeds tid, liksom kvinnornas sed att dölja sig bakom slöjor var, uppfattas av Ronnö som en tidlös dimension av Orienten. Jönsson däremot tar fasta på befolkningens utsatthet – han såg ”människor fulla av smuts och klädda i trasor (...). Dessa stackars människor levde i ett namnlöst elände och i ett armod, som inte kan beskrivas”.

När Kurten beskriver det första intrycket han fick av araberna i Oran lyfter han istället fram det hotfulla och skrämmande i Orienten – ”[d]eras vassa blickar voro obehagliga och jag kände kalla kårar utefter ryggen, då en arab närmade sig”. Också Forsberg beskriver araber som hotfulla – de som åsåg hur han och hans kamrater gick i land i Oran ”betraktade oss med hatfulla blickar” skriver han. Även Häll omtalar den spänning som fanns mellan legionärerna och lokalbefolkningen i Marrakech på 1930-talet – han påpekar att araberna gärna såg ”de vita hundarna” döda, inkräktare som de var.

Mötet med Orientens kvinnor kunde vara av många slag – i vissa fall stämmer förväntningarna med verkligheten, som den kurtis som Forsberg engagerade sig i med en infödd flicka. Efter en enveten uppvaktning lyckades han stämma möte med flickan: ”[h]on var den härligaste kvinna jag någonsin hållit i mina armar (...), och i handling lät hon mig förstå att hon var lika förtjust som jag”.

Andra kvinnor Forsberg mötte hade ingen tanke på att inlåta sig i dylika affärer. I en episod berättar han om Sahara, en flicka som hade fallit

i fångenskap efter strider mellan araber och främlingslegionen. Sahara var vacker och ”besvarade varenda ögonkast med strålande blickar ur sina svarta strålande ögon” även om ”hatet lurade” där. Hon arkebuserades senare för att ha mördat en legionär.

Avslutning

I de refererade skildringarna av upplevelser av soldatlivet i Franska Främlingslegionen finns tydliga motsättningar mellan förväntningarna på legionen och de faktiska erfarenheter som gjordes där. Det genomgående temat är ånger, vrede och förebråelse för att man kunde vara så dum att slösa bort fem år av sitt liv.

